

Відгук

офіційного опонента на дисертаційну роботу

Марченко Оксани Юріївни

«Теоретико-методологічні основи гендерного підходу до формування аксіологічної значущості фізичної культури у школярів»

представлену на здобуття наукового ступеня доктора наук з фізичного виховання і спорту за спеціальністю 24.00.02 – фізична культура, фізичне виховання різних груп населення

Актуальність обраної теми. В умовах будівництва української держави, яка прагне найближчим часом стати повноправним членом європейського та світового суспільства, набуває значущості формування вітчизняної системи освіти, яка відповідає вимогам Європейського освітнього простору. Одним із ключових напрямків вдосконалення освітнього простору є забезпечення гендерної рівності.

Вітчизняні вчені здійснили суттєвий прорив у теоретичному осмисленні гендерного підходу і зазначають про необхідність впровадження гендерного виховання. Однак, вивчення практичного досвіду у навчальних закладах свідчить, що воно відбувається стихійно, в основному запроваджується традиційний підхід у формуванні власної особистості.

Тому, створення умов в закладах освіти, які сприяють максимальному розвитку фізичних, духовних і моральних якостей є нагальною проблемою.

Вчені наголошують на взаємозв'язку гендерного та особистісно-орієнтованого підходів у фізичному вихованні, що свідчить про необхідність озброєння педагогів методиками особистісно-зорієнтованого фізичного виховання, складовою якого є гендерний підхід.

Педагогам необхідно звернути увагу на важливість впровадження гендерного підходу у навчально-виховному процесі учнів підліткового та старшого шкільного віку, коли формується світогляд особистості, уявлення про власне призначення та сенс життя.

Наукове обґрунтування гендерних аспектів фізичного виховання учнівської молоді дозволяє прогнозувати майбутні життєві практики, глибше пізнавати вікову і культурну специфіку засвоєння гендерних пріоритетів.

Даний підхід потребує поєднання відомостей історії і практики фізичної культури, педагогіки, психології в контексті організації навчання й виховання в процесі їхньої гендерної соціалізації.

Реалізація гендерного підходу у фізичному вихованні повинна бути спрямована, перш за все, на формування фізичної культури особистості для підвищення фізичного і духовного здоров'я школярів, що є необхідною умовою збереження генофонду України.

Вищевикладене свідчить про необхідність обґрунтування концепції гендерного підходу у фізичному вихованні школярів для формування аксіологічної значущості індивідуальної фізичної культури.

Зв'язок роботи з науковими планами, темами. Дисертаційну роботу виконано відповідно до Зведеного плану НДР у сфері фізичної культури і спорту на 2011-2015 роки за темою 3.1 «Удосконалення програмно-нормативних основ фізичного виховання в навчальних закладах» (№ держреєстрації 0111U001733), та згідно тематичного плану наукових досліджень та розробок, що виконуються за рахунок коштів державного бюджету МОН на 2016-2019 рр. за темою «Історичні та організаційно – методичні засади формування гендерного підходу у фізичному вихованні дітей, підлітків і молоді» шифр 1.2Ф. (№ державної реєстрації 0117U002386).

Автору, як відповідальному виконавцю теми, належить ідея даного дослідження, самостійно визначені мета та завдання дослідження, його програма, наукове обґрунтування та розробка концепції гендерного підходу у фізичному вихованні школярів.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформованих у дисертації, їх достовірність і новизна, повнота їх викладу в опублікованих працях. Обґрунтованість та достовірність результатів дослідження обумовлені сукупністю

методологічних і теоретичних позицій дослідження; теоретико-методологічною обґрунтованістю концепції дослідження; аналізом сучасних підходів до вирішення проблеми; організацією експериментальної роботи з використанням комплексу методів дослідження, адекватних об'єкту і предмету, меті і завданням дисертаційного дослідження, практичною апробацією; статистичною обробкою отриманих результатів та позитивним ефектом від втілення.

Сформульовані висновки у повній мірі відображають зміст проведених досліджень і відповідають завданням.

Результати дослідження носять об'єктивний характер, на різних етапах у дослідженнях брали участь 638 учнів (303 юнаки та 335 дівчат) 5–11 класів (11–17 років) ЗЗСО м. Полтава та 21 вчитель фізичної культури м. Київ, м. Кременчука, м. Полтави.

За темою дисертації опубліковано 45 наукових праць (серед яких 22 одноосібні). Основні положення дисертаційної роботи викладені у монографії «Теоретико-методологічні основи гендерного підходу до формування аксіологічної значущості фізичної культури у школярів» та 21 науковій праці за темою дисертації. У фахових виданнях України опубліковано 21 наукову працю (із них 18 включено до міжнародних наукометричних баз); 14 праць мають апробаційний характер; 9 праць додатково відображають наукові результати дисертації (серед яких монографія та навчальний посібник з грифом МОН).

Мета дослідження – теоретично та методологічно обґрунтувати концепцію гендерного підходу у фізичному вихованні школярів для формування аксіологічної значущості індивідуальної фізичної культури.

Завдання дослідження:

1. Окреслити проблемне поле наукових досліджень крізь призму гендеру в умовах реформування системи фізичного виховання дітей, підлітків і молоді.

2. Дослідити динаміку мотивації до занять руховою активністю

школярів різних вікових груп та відмінності їх мотивів, інтересів, потреб, ціннісних орієнтацій у сфері фізичної культури і спорту у віковому та статевому аспектах.

3. Дослідити особливості та відмінності самооцінки фізичного розвитку школярів у статевому та віковому аспектах та визначити фактори, що впливають на формування цінностей індивідуальної фізичної культури підлітків у процесі шкільної освіти.

4. Вивчити взаємозв'язок між потребово-мотиваційною сферою та психологічною статтю (фемінінність, маскуліність, андрогінність) школярів та визначити гендерні особливості формування аксіологічної значущості фізичної культури.

5. Обґрунтувати передумови та розробити концепцію гендерного підходу у фізичному вихованні школярів для визначення адекватних організаційно-педагогічних умов формування цінностей індивідуальної фізичної культури юнаків і дівчат.

Об'єкт дослідження – фізичне виховання школярів.

Предмет дослідження – гендерний підхід у формуванні цінностей індивідуальної фізичної культури школярів.

Методологія дослідження. Теоретико-методологічною основою дисертаційного дослідження, на якій побудовано аналіз проблеми, з огляду на складність та багатоаспектність визначень і характеристик гендеру і статі, а також необхідність розробки концептуальних підходів до реалізації гендерного підходу у фізичному вихованні школярів, стали:

– теоретичні та методологічні основи фізичного виховання (Л. П. Матвєєв, 2001; Т. Ю. Круцевич, 2004-2017; В. О. Кашуба, 2004-2017; Н. В. Москаленко, 2010-2017; Б. М. Шиян, 2012; М. В. Дутчак, 2015, 2017);

– положення загальнонаукової методології; системний, комплексний та діяльнісний підходи; розвиток людини в онтогенезі (Б. Г. Ананьєв 1980; О. М. Леонт'єв, 1999; Л. С. Виготський, 2003 та ін.); філософські та психологічні дослідження особистості (К. О. Альбуханова-Славська, 1980,

1991; І. С. Кон, 1982; О. Г. Асмолов, 1990; загально-психологічні та соціально-психологічні дослідження діяльності та її структури (О. М. Леонт'єв, 1975; В. С. Асєєв, 1982, 1987; 1983, 1991; С. Л. Рубінштейн, 2000 та ін.);

– теорія мотивації (А. Маслоу, 1982; К. Юнг, 1991; О. М. Леонт'єв, 1993; Л. І. Божович, 1995; А. Адлер, 1995; Є. П. Ільїн, 2004, 2010; С. Зенюк, 2006); теорія диференційованого навчання і виховання (Б. А. Ашмарін, 1978; М. Я. Віленський, 1984; В. В. Петровський, 1986, 1994; Л. І. Лубишева, 1999, 2004);

– теорія гендерної ідентичності (Д. Зиммер, 1997; К. Уест, 1997; Н. Л. Пушкар'єва, О. А. Вороніна, 2001);

– теорія психологічної статі (Дж. Байлер, 1999, 2005; С. Бем, 2004; Л. М. Ожигова, 2006; Ш. Берн, 2009 та ін.);

– теорії гендерного підходу в освіті та вихованні (О. М. Кікінежді, 2004; Т. В. Говорун, 2004; Л. В. Штильова, 2008; Л. В. Попова 2011; М. М. Куїнджі, 2012).

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань використовувався комплекс наступних методів:

– теоретичні (аналіз, порівняння, узагальнення, систематизація, теоретичне моделювання) проводились з метою узагальнення досвіду науковців, які займаються вивченням проблеми гендерного підходу у навчанні та вихованні, сучасних підходів до розвитку та вдосконалення системи фізичного виховання та визначення проблемного поля дослідження;

– педагогічні (спостереження, констатувальний експеримент із застосуванням інструментальних методик, педагогічне тестування) проводились з метою вивчення умов організації фізичного виховання у закладах загальної середньої освіти, поведінки школярів на заняттях фізичною культурою, їхньої взаємодії з учителем фізичної культури, визначення рівня фізичної підготовленості школярів 5-11 класів, реакції

організму юнаків і дівчат на фізичне навантаження;

– соціологічні (неформалізовані бесіди, опитування, анкетування) проводились з метою визначення спортивних інтересів, уподобань, мотивів до занять руховою активністю у навчальний та позанавчальний час;

– психолого-діагностичні (опитувальник Є. В. Боченкової «Самоопис фізичного розвитку», модифікована методика М. Рокича «Ціннісні орієнтації», методика Ю. М. Орлова «Потреба у досягненнях», методика І.М. Юсупова «Експрес-діагностика емпатії», опитувальник С. Бем «Маскулінність – фемінінність») проводились для визначення особливостей впливу індивідуальних гендерних характеристик школярів на формування їх мотиваційної сфери, які дозволили визначити психологічну стать школярів (маскулінність, фемінінність, андрогінність);

– метод експертної оцінки (опитування за допомогою експертного листа) проводився з метою виявлення думок фахівців, які працюють в сфері фізичної культури і спорту (вчителі фізичної культури закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО)), щодо оптимізації системи фізичного виховання школярів шляхом впровадження гендерного підходу у навчальний процес з фізичного виховання;

– загальноприйняті методи математичної статистики з розрахунком середніх арифметичних величин (\bar{x}), середнього квадратичного відхилення (S). Розраховувався коефіцієнт кореляції рангів Спірмена та проводились факторний, кореляційний та кластерний аналізи. При кореляційному аналізі використовувався лінійний коефіцієнт кореляції Пірсона та матриця парних коефіцієнтів кореляції. При факторному аналізі використовувався метод головних компонент. При кластерному аналізі використовувався метод ієрархічної кластеризації та метод кластеризації k-середніх. Усі розрахунки виконувалися в програмі SPSS 17.0. Всі дані оброблялись на персональному комп'ютері з використанням пакету стандартних програм (Excel – 2007; Statistica – 10.0)

Наукова новизна отриманих результатів

Уперше:

– розроблено концепцію гендерного підходу у фізичному вихованні школярів, в основу якої покладено теоретичні, методологічні засади та емпіричні дослідження формування аксіологічної значущості фізичної культури у віковому, статевому та гендерному аспектах. Структурними складовими концепції є: передумови її розробки (біологічні, психологічні, соціально-культурні, особистісні), компоненти (когнітивний, мотиваційний, діяльнісний, аксіологічний, інтегративний), організаційно-педагогічні чинники та умови впровадження, критерії ефективності (мотиваційний, діяльнісний, результативний), умови реалізації впровадження концепції через гендерний підхід у фізичному вихованні школярів;

– теоретично обґрунтовано потребу виокремлення і трактування гендерного підходу як дефініції в політичному, громадському, соціальному середовищах, указано на його значення для фізичного виховання і спорту та запропоновано для використання в дослідженнях новий термін, що дозволяє його характеризувати як міждисциплінарне та крос-секторальне поняття, екстрапольоване, взаємопов'язане та відповідне розвитку фізичної культури та спорту в країнах розвиненої демократії;

– визначено критичні періоди зниження і підвищення мотивації підлітків до занять спеціально-організованою руховою активністю. Підкреслено, що в юнаків зниження мотивації простежується з 7-го до 8-го класу, а підвищення – з 9-го до 11-го класу; у дівчат період зниження мотивації припадає на 7-й та 10-й класи, а підвищення – на 11-й клас. Структурними компонентами формування мотивації школярів до занять фізичними вправами є потреба в досягненні успіху, особисті цінності, самооцінка фізичного розвитку, які є залежними факторами та мають тенденцію до змін у ті ж самі періоди;

– структуровано моделі особистісних психосоціальних характеристик поведінкових реакцій школярів у різні вікові періоди, які характеризуються

відмінностями за віковою та статевою належністю;

– визначено ціннісні орієнтації індивідуальної фізичної культури юнаків і дівчат різних вікових груп, згідно з якими пріоритетними якостями фізично культурної особистості для юнаків є людина, котра володіє руховими навичками в різних видах спорту та підтримує власне фізичне здоров'я на високому рівні, а для дівчат – та, яка дотримується здорового способу життя, прагнучи гармонійності фізичного та духовного розвитку;

– виокремлено фактори, які стимулюють та лімітують мотиваційну складову школярів щодо занять фізичною культурою і спортом у віковому, статевого та гендерному аспектах;

– запропоновано чотири моделі самооцінки фізичного розвитку у віковому, статевого та гендерному аспектах, що характеризуються суттєвими відмінностями

і свідчать про формування різних ціннісних орієнтирів в індивідуальній фізичній культурі підлітків, які треба враховувати в організації процесу фізичного виховання.

Набула подальшого розвитку система оцінки за індексом IS психотипу особистості та визначені нові межі градації тесту Сандри Бем «Маскулінність – фемінінність», згідно з якими повною мірою відображаються всі значення досліджуваного параметру.

Доповнено й розширено дані щодо визначення сформованості ієрархічної структури ціннісних орієнтацій юнаків і дівчат, встановлено відмінності в диференціації цінностей (уміння учнів робити ціннісний вибір) з урахуванням вікових і статевих особливостей школярів.

Дістали подальшого розвитку положення щодо значення гендерної освіти вчителів фізичної культури у сфері вдосконалення професійної компетентності для підвищення результативності їхньої діяльності, зокрема розуміння гендеру як комплексу біологічних, соматичних, соціокультурних та поведінкових характеристик особистості для створення адекватних умов щодо прояву фізичних здібностей юнаків і дівчат в процесі фізичного

виховання.

Практична значущість роботи обумовлена декількома основними положеннями.

Теоретичні основи дисертаційної роботи, висновки і рекомендації є підґрунтям нової навчальної дисципліни «Особливості гендерного підходу у фізичному вихованні школярів» для студентів ступеня «бакалавр» за спеціальністю 014.11 Середня освіта (Фізична культура) в обсязі 3-х кредитів для вільного вибору. Навчальну дисципліну розроблено за матеріалами, що викладені у підручнику «Теорія і методика фізичного виховання» (2017 р.) (Том 1, Глава 4) та результатах емпіричних досліджень.

На основі теоретичних положень дисертаційного дослідження, з метою впровадження гендерного підходу у фізичне виховання школярів закладів загальної середньої освіти України розроблено методичні рекомендації для вчителів фізичної культури «Особливості впровадження гендерного підходу у фізичному вихованні школярів», які рекомендуються до практичного використання під час проведення занять з фізичного виховання та можуть бути використані в освітньому процесі викладання курсів підвищення кваліфікації вчителів фізичної культури.

Апробований у дослідженні методичний інструментарій може стати основою перевірки якості впровадження гендерного підходу в процес фізичного виховання школярів.

Теоретичні положення матеріалів дисертаційної роботи та практичні рекомендації впроваджено у навчально-виховний процес Національного університету фізичного виховання і спорту України (акт впровадження від 31.01.2019 р.), Вищого державного навчального закладу України «Українська медична стоматологічна академія» (акт впровадження від 28.01.19 р.), Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького (акт впровадження від 25.01.19 р.), Федерації тхеквондо Полтавської області (акт впровадження від 18.09.2018 р.), управління у справах сім'ї, молоді і спорту виконавчого комітету

Полтавської міської ради (акт впровадження від 17.10. 2017р.), департаменту освіти м. Кременчук (акт впровадження від 17.10. 2017р), управління освіти Виконавчого комітету Полтавської міської ради (акт впровадження від 17.01.19 р.), гімназії № 17 Полтавської міської ради (акт впровадження від 17.05.2017 р), спеціалізованої школи № 17 м. Києва, (акт впровадження від 29.01.19 р.), благодійної організації «Фонд Кличко» (акт впровадження від 14.01.19 р.). Також результати дослідження використані у діяльності Підкомітету з питань гендерної рівності і недискримінації Комітету Верховної Ради України з прав людини, національних меншин та міжнаціональних відносин (акт впровадження від 22.07.2018 р.).

Особистий внесок здобувача у спільних публікаціях полягає у постановці проблеми, вивченні методології дослідження, обранні методик досліджень, систематизації практичного матеріалу, теоретичному обґрунтуванні концепції гендерного підходу у фізичному вихованні школярів, виокремленні стратегій впровадження гендерного підходу в освітню практику ЗВО України, інтерпретації отриманих даних. Кандидатську дисертацію на тему «Формування ціннісних категорій особистої фізичної культури у студентської молоді» захищено у 2010 р. Її матеріали в тексті докторської дисертації не використовуються.

Оцінка змісту дисертації, її завдання в цілому та ідентичності змісту автореферату і основних положень дисертації. Робота складається зі вступу, 6 розділів, висновків, списку використаних джерел (584 найменування, з них – 40 іноземною мовою) та 15 додатків. Загальний обсяг дисертації – 590 сторінок. Робота містить 75 таблиць, 31 рисунок.

Автореферат відповідає змісту дисертації і розкриває основні положення дисертації

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми, вказано на зв'язок роботи з науковими планами, темами; визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, основні методологічні засади дослідження; розкрито наукову новизну та практичну значущість одержаних результатів, визначено

особистий внесок здобувача в опублікованих у співавторстві наукових працях; подано інформацію про апробацію і впровадження результатів дослідження, окреслено етапи дослідження та визначено кількість публікацій автора за темою дисертації.

У першому розділі **«Формування цінностей фізичної культури дітей у процесі фізичного виховання в школі»** проведено теоретичний аналіз науково-методичної літератури з проблеми дослідження.

В даному розділі розкривається аксіологічний аспект фізичної культури як соціального явища, і зазначається, що цінності фізичної культури є головною детермінантною фізичної культури, як навчально-прикладної дисципліни, що охоплює комплекс духовних і морально-етичних цінностей школярів і досягнень ними певного рівня фізкультурної освіченості.

Значна увага приділяється вивченню історичних та біологічних передумов диференційованого фізичного виховання дітей та підлітків. Увага акцентується на важливості формування фізичної культури з урахуванням не тільки соціальних факторів, але й біологічних, анатомічних та фізіологічних закономірностей розвитку людини.

Автором достатньо ретельно проведено узагальнення літературних джерел, які стосуються сутнісно-змістових характеристик категорії “гендер” у контексті психолого-педагогічних досліджень та визначення проблемного поля гендерного підходу в системі фізичного виховання різних груп населення.

З’ясовано, що факторами впливу на пріоритети використання гендерного підходу у фізичному вихованні є дискусійні питання переважання двох парадигм: соціокультурної і соціобіологічної, що переконливо доводить про необхідність залучення нових знань в галузі фізичної культури і спорту, наукового обґрунтування концепції гендерного підходу у фізичному вихованні.

Використання гендерного підходу в теорії і практики фізичного виховання надає широкі можливості для взаємодії змісту гендерних

досліджень з наявними методиками , навчання та концепціями у сфері фізичного виховання школярів.

У *другому розділі* **«Методи та організація дослідження»** наведено дані щодо обґрунтованості методів здійснених досліджень, їх відповідність об'єкту, предмету, меті та завданням роботи, доцільність застосування запропонованих методів, описано організацію дослідження і контингент випробуваних.

Дослідження проведено у п'ять етапів з 2011 по 2019 роки.

У *третьому розділі* **«Вікові й статеві особливості формування ціннісних орієнтацій та індивідуальної фізичної культури школярів»** представлено результати дослідження динаміки мотиваційних пріоритетів рухової активності юнаків і дівчат у віковому аспекті, ціннісні орієнтації, що дозволило встановити ієрархію термінальних і інструментальних цінностей.

У ході дослідження було виявлено, що потребова-мотиваційна сфера юнаків і дівчат з 5 по 11 клас має, як спільні пріоритети, так і ті, що суттєво відрізняються.

Треба відзначити, що кількість дітей, які займаються спортом з віком зменшується, також виявлено негативне ставлення школярів до уроків фізичної культури. Мотиваційні пріоритети хлопців і дівчат значно відрізняється.

Дослідження мотиваційних пріоритетів до занять фізичною культурою і спортом показало, що з 11 років переважають мотиви вдосконалення зовнішнього вигляду та фігури.

Вивчення загального рівня самооцінки фізичного розвитку школярів, виявило домінування переважно високого рівня. З віком самооцінка респондентів, незалежно від приналежності до статевої групи, стає більш реалістичною. Однак, у хлопців та юнаків середній бал оцінки самоопису фізичного розвитку вищий, ніж у дівчат. Так, у віці 11-13 років, у хлопців він складає 81 % від максимального показника, у дівчат – 80 %; у віковій групі 14-15 років: у хлопців – 81,85 %, у дівчат – 71,86 %; у віковій групі 16 – 17

років: у юнаків – 76,74 %, у дівчат – 70,15 %. У школярів, які займаються спортом визначено, що за всіма показниками опитувальника, самооцінка фізичного розвитку у них вища. Згідно з отриманими результатами дослідження було визначено окремі показники фізичного розвитку та надмірна увага до певних якостей та рис характеру юнаків та дівчат, що мають для них цінність. Переоцінка власних фізичних якостей може трактуватися як прагнення підлітків спрямувати свої можливості для підвищення рівня фізичної підготовленості.

Автором здійснено факторний аналіз показників самооцінки фізичного розвитку, який дозволив виділити 2 фактори: “ фізична підготовленість ” (37,2 %) та “ зовнішній вигляд ” (25,5 %).

Проведення кластерного аналізу даних факторів дозволило визначити 4 моделі самооцінки фізичного розвитку у віковому, статевому та гендерному аспектах, які свідчать про формування різних ціннісних орієнтирів індивідуальної фізичної культури.

До I кластера були віднесені респонденти, в яких занижена самооцінка зовнішнього вигляду та надана об’єктивна оцінка своїх фізичних можливостей; до II-го кластера завищена оцінка своїх фізичних можливостей та дещо завищену оцінку зовнішніх даних; до III-го кластера увійшли байдужі школярі, які не мають бажання ані займатися спортом, ані стежити за своїм зовнішнім виглядом; до IV-го кластера увійшли школярі, в яких занижена оцінка власних фізичних здібностей та дещо завищена оцінка зовнішнього вигляду.

Таким чином, самооцінка фізичного розвитку учнів має завищений характер, і складає 80 – 85% від максимального показника.

Дослідження сформованості інструментальних і термінальних цінностей показало, що учні 11 – 15 років термінальні цінності розуміють гірше, ніж інструментальні, на відміну від дітей старшого шкільного віку.

Факторний аналіз інструментальних і термінальних цінностей у віковому аспекті між юнаками і дівчатами показав, що існують як спільні

пріоритетні ціннісні орієнтації, так расходження у їх виборі, а також вікову зміну пріоритетних якостей.

Порівняльний аналіз факторної структури інструментальних цінностей хлопців різних вікових груп доводить, що у 12–13 років вони віддають перевагу фактору 3 (57,89 %), тобто високим запитам та сміливості у відстоюванні власної думки. Юнаки 14-15 років цінують самоконтроль та бажають бути життєрадісними (фактор 2; 61,97 % та 54,72 %). Тобто з віком хлопці стають більш терпимими та чуйними до людей.

Дівчата 12-13 років обирають високі запити та є непримиренними до недоліків у собі та інших (фактор 3; 68,97 %). З віком пріоритети дещо змінюються, і вони віддають перевагу вихованості, відповідальності та дисциплінованості (фактор 1; 66,67 %). Дівчата та юнаки, які займаються спортом, виявилися непримиренними до недоліків як у собі, так і в інших. Для спортсменів важливе відстоювання своїх поглядів. Юнаки стають самоактуалізованими та спрямованими на самовдосконалення й саморозвиток. Дівчатам імпонує активне життя, з'являється бажання суспільного визнання. Для них цінними стають друзі, з'являються думки про щасливу родину, при цьому – прагнуть до самостійності.

Визначення потреби у досягненні успіху у школярів різних вікових груп свідчить, що її рівень з віком зростає у юнаків та знижується у дівчат. Виявлено, що переважно низький рівень потреби у досягненні успіху мають школярі, які не займаються спортом.

Проведенні дослідження свідчать про максимальне зниження мотивації до занять ФКіС, потреби у досягненні успіху та рівня загальної самооцінки юнаків і дівчат різних вікових груп.

Треба відзначити, що високий рівень відвідування занять спеціально-організованого руховою активністю простежується в 5 – 6 класах, як у дівчат, так і у хлопців.

Отримані автором дані щодо визначення відмінностей мотиваційних пріоритетів, інтересів, потреб, самооцінки фізичного розвитку хлопців і

дівчат у віковому аспекті дають можливість визначити концептуальні позиції формування гендерного підходу у фізичному вихованні школярів.

У четвертому розділі **«Гендерні особливості формування ціннісних орієнтацій та індивідуальної фізичної культури школярів»** представлено результати дослідження психологічної статі учнів у гендерному аспекті формування індивідуальної фізичної культури.

Для визначення гендерного аспекту розвитку індивідуальної фізичної культури учнів використовувалась методика стандартизованого тестування С. Бем " Маскулінність – фемінінність ".

Згідно розрахунку основного індексу IS за результатами дослідження виявлено, що переважна більшість хлопців і дівчат, незалежно від віку, мають IS андрогінного типу (92,77 %). Із 303 юнаків тільки 5,12 % репрезентують гендерну ідентичність маскулінного типу та 1 % – характеристики фемінінного типу. З-поміж 335 дівчат 73,89 % віднесені до андрогінного типу особистості, 23,33 % – до фемінінного, маскулінні характеристики мають 2,78 % дівчат.

Автором зазначається, що дана методика не в повній мірі дає можливість визначити психологічний тип особистості респондентів на індивідуальному рівні. Тому, був проведений більш детальний аналіз гендерних ознак респондентів.

Було проведено аналіз прояву властивостей маскулінності – фемінінності у юнаків і дівчат на груповому рівні. Отримані результати доводять, що з віком ознак маскулінності у хлопців стає більше ніж у дівчат. Прояв маскулінних якостей характеру у дівчат з віком посилюється до 30 %, у юнаків – до 45 %. У школярів, які займаються спортом, прояв маскулінних якостей посилюється до 75 %, що більше на 30 %, ніж у тих, які не займаються спортом.

Це може свідчити про те, що заняття спортом є один із факторів соціалізації особистості.

На підставі даних, отриманих у перебігу дослідження, дістала подальшого розвитку система оцінки гендерних ознак (психологічного типу за індексом IS) юнаків та дівчат із використанням факторного та кластерного аналізів результатів психологічного тестування за методикою Сандри Бем «Маскулінність-фемінінність», згідно з якими повною мірою відображаються усі значення досліджуваного параметру.

Досліджуючи вплив психологічного типу особистості на рівень самооцінки фізичного розвитку юнаків і дівчат, визначено, що завищену самооцінку мають переважно юнаки – представники маскулінного психотипу, занижену самооцінку виявлено тільки в представників фемінінного й андрогенного психологічних типів.

У результаті аналізу даних виявлено, що з віком у юнаків кількість осіб з ознаками маскулінності зростає (з 21,9 % до 30,1 %). Також виявлено тенденцію до збільшення кількості фемінінних дівчат із віком (з 40,41 % до 57,50 %), що дозволяє зробити припущення щодо впливу статево-рольового виховання на формування гендерної ідентичності підлітків.

Аналіз зв'язку ознак психологічної статі (маскулінність, андрогінність, фемінінність) юнаків та дівчат з ієрархією їх ціннісних орієнтацій, свідчить, що досягти поставлених життєвих цілей маскулінні дівчата планують завдяки відповідальності, твердій волі, широті поглядів, чесності та вихованості, а юнаки маскулінного психотипу завдяки: життєрадісності, чесності, раціоналізму. Фемінінні юнаки, на відміну від фемінінних дівчат, виявилися більш старанними, чуйними, з високим ступенем самоконтролю та самодисципліни.

Автором вивчено конкретні показники емпатії в гендерному аспекті.

Результати емпіричного дослідження вказують на те, що належність школярів до певного психологічного типу, який має ознаки фемінінності, маскулінності чи андрогінності, може мати певний вплив на прояв емпатійних якостей особистості. Встановлено, що більшість юнаків і дівчат, у яких виявлено високий рівень емпатії, мають ознаки маскулінності та

андрогінності. Виявлено, що з віком у юнаків загальний рівень емпатії знижується, натомість серед дівчат зменшується кількість тих, хто має низький загальний рівень емпатії.

З метою визначення взаємозв'язку між типом гендерної ідентичності школярів та критичними періодами у формуванні їхньої мотивації до занять руховою активністю виявлено, наскільки змінюються кількісний склад маскулінних, фемінінних та андрогінних хлопців і дівчат із віком і яким чином дані психологічні характеристики впливають на їхні мотиваційні пріоритети до рухової активності.

Встановлено загальні тенденції зміни мотивації до занять ФКіС різних вікових груп. Високий рівень мотивації до занять фізичною культурою і спортом у хлопців 11 – 13 років співпадає з високим рівнем андрогінності та підвищеною фемінінністю у даному віці. Критичний період зниження мотивації хлопців до занять фізичною культурою і спортом, припадає на 7 та 8 класи і характеризується високим рівнем маскулінності (33,79 %) та зниженням рівня андрогінності та фемінінності (58,79 % та 12,44 % відповідно). Тобто, простежується, що період підвищення маскулінності хлопців співпадає зі зниженням мотивації до занять фізичною культурою і спортом. Далі, з 9-го класу (14-15 років) виявлено певне підвищення рівня мотивації до занять фізичною культурою і спортом при стабільному рівні маскулінності (30,19 %) та при зниженні фемінінних рис характеру (11,32 %).

Автором зазначається, що на мотивацію до занять руховою активністю у дівчат впливають в більшій мірі андрогінна та фемінінна гендерна орієнтація. У дівчат з 5-го до 6-го класу визначається досить високий рівень мотивації до занять фізичною культурою і спортом при максимальній кількості фемінінних (45,03 %) та андрогінних дівчат (49,12 %). При зниженні мотивації в критичний період з 7-го класу – простежується зниження кількості дівчат з фемінінним психологічним типом гендерної ідентичності та підвищення кількості дівчат з маскулінним психологічним типом. Другий критичний період (10 клас) зниження мотивації до занять

руховою активністю також пов'язаний із зниженням кількості андрогінних дівчат та підвищенням фемінінних. У старшому шкільному віці підвищення мотивації до занять фізичною культурою і спортом у дівчат відбувається за рахунок переваги фемінінних якостей, які у 11-му класі досягають максимального показника (57,5 %).

Отримані експериментальні дані дають можливість розробки моделі індивідуальної фізичної культури школярів з критеріями оцінки для різних вікових і статевих груп.

У *п'ятому розділі* «**Теоретико-методологічні засади концепції гендерного підходу у процесі фізичного виховання школярів**» представлено ключові компоненти, принципи та напрями впливу концепції гендерного підходу у фізичному вихованні школярів.

Достатньо повно розкриті біологічні, соціально-культурні, психологічні та особистісні передумови формування гендерного підходу у фізичному вихованні.

Концепція гендерного підходу включає: передумови (біологічні, психологічні, соціально-культурні, особистісні); компоненти (когнітивний, мотиваційний, діяльнісний, аксіологічний, інтегративний); мету; принципи; напрями впливу (формування ціннісних орієнтацій, формування мотивації школярів до уроків фізичної культури, формування психо-соціальних характеристик особистості, формування рефлексії досягнень); організаційно-педагогічні передумови (гендерна освіта майбутніх фахівців сфери фізичної культури і спорту, гендерна просвіта вчителів, гендерна просвіта батьків, гендерне виховання школярів); організаційно-педагогічні умови реалізації (врахування потреби у досягненні успіху, врахування інтересу та мотивів до занять видами спорту на уроках фізичної культури, впровадження засобів самоконтролю фізичного розвитку, врахування лімітуючих та стимулюючих факторів формування мотивації, диференційований підхід до завдань на роках фізичної культури); форми занять (урок фізичної культури, секційні

заняття, позакласні заходи, спортивно-масові заходи, заходи у позашкільний час) та критерії ефективності (мотиваційний, діяльнісний, результативний).

В ході дослідження визначенні стимулюючі та лімітуючі фактори мотивації до занять ФКіС у гендерному, віковому та статевому аспектах.

До факторів, які стимулюють формування мотивації до занять фізичною культурою і спортом для юнаків, належать такі: андрогенний тип гендерної ідентичності; високий рівень потреби в досягненні успіху; високий рівень самооцінки фізичного розвитку; індивідуальні програми, спрямовані на корекцію фігури; авторитет батьків; вплив сім'ї. До факторів, які стимулюють формування мотивації до занять фізичною культурою і спортом для дівчат, належать такі: реалізація інтересу до визначених видів рухової активності, спрямованість занять фізичними вправами на корекцію фігури, досягнення поставленої мети, здатність до адекватної самооцінки, здатність до самоконтролю.

Отримані дані дозволили розробити комплекс організаційно-методичних умов, які сприяють стимулюванню мотивації до занять ФКіС.

Однією із важливих умов реалізації ,концепції гендерного підходу у фізичному вихованні є просвіта вчителів фізичної культури.

Згідно опитування, тільки 26,7 % вчителів фізичної культури вважають використання гендерного підходу при організації системи фізичного виховання в школі необхідним. Переважно – це вчителі фізичної культури, стаж яких не перевищує 5 років.

Використання спеціально розроблених методичних рекомендацій ” Особливості впровадження гендерного підходу у фізичному вихованні школярів ” дозволило змінити думку вчителів фізичної культури.

Повторне опитування показало, що 78, 8 % вважають доцільним і ефективним включення гендерного підходу до організації навчально-виховного процесу з фізичного виховання школярів.

При формуванні аксіологічної значущості фізичної культури необхідно врахування індивідуальних гендерних характеристик особистості, тобто

гендерної ідентичності школярів (маскулінна, фемінінна, андрогенна), яка безпосередньо впливає на самооцінку, поведінкові реакції, емпатію, мотиви, потреби, ціннісні життєві орієнтації юнаків і дівчат. Тобто, гендерна ідентичність впливає на визначення мети до занять руховою активністю, що спонукає до вибору її видів та форм.

Таким чином, впровадження гендерного підходу дає можливість розкрити теорію пізнання значущості фізичної культури та сприяє формуванню аксіологічної значущості фізичної культури.

У шостому розділі «Аналіз та узагальнення результатів дослідження» подано підсумки дисертаційного дослідження, охарактеризовано та узагальнено результати дисертаційної роботи, окреслено їх теоретичну і практичну значущість, висвітлено дискусійні питання, порівняно наукові дані, які отримав автор, із наявними в наукових і методичних джерелах.

Підтверджено дані:

про структуру зовнішніх і внутрішніх факторів, які впливають на формування мотивації школярів до самовдосконалення засобами фізичного виховання (Г. В. Безверхня, 2004; М. М. Саїнчук, 2010; Т. Ю. Круцевич, 2017; О. В. Андрєєва, 2017);

про структуру мотиваційних пріоритетів, мотивів, інтересів, вподобань школярів середнього та старшого шкільного віку до занять фізичною культурою і спортом (І. Р. Боднар, 2015; Ю. Круцевич 2017; Н. В. Москаленко, 2018);

щодо самооцінки стану здоров'я та фізичного розвитку юнаків і дівчат (Є. В. Боченкова, 2000; О. М. Мілякова, 2007; Є. В. Федоренко; М. І. Маєвський, 2016);

щодо прояву емпатійної спрямованості юнаків і дівчат, які займаються та не займаються спортом (В. В. Цибульська, 2015; М. І. Маєвський, 2016);

щодо педагогічних умов та критеріїв ефективності реалізації статевої диференціації в процесі навчання школярів (Г. Ф. Дульмухаметова, 2010);

про вплив фізичного виховання на гендерну соціалізацію юнаків в дівчат (І. І.Таран, 2005);

щодо гендерного виховання учнів основної школи на уроках фізичної культури (І. В. Євстігнеєва, 2012).

Матеріали проведеного дослідження **доповнюють** дані:

про структури зовнішніх і внутрішніх факторів, які впливають на формування мотивації школярів до самовдосконалення засобами фізичного виховання (Г. В. Безверхня, 2004; М. М. Саїнчук, 2010; Т. Ю. Круцевич, 2017; О. В. Андрєєва, 2017);

про структуру мотиваційних пріоритетів, мотивів, інтересів, вподобань школярів середнього та старшого шкільного віку до занять фізичною культурою і спортом (І. Р. Боднар, 2015; Ю. Круцевич 2017; Н. В. Москаленко, 2018);

щодо самооцінки стану здоров'я та фізичного розвитку юнаків і дівчат (Є. В. Боченкова, 2000; О. М. Мілякова, 2007; Є. В. Федоренко; М. І. Маєвський, 2016);

щодо прояву емпатійної спрямованості юнаків і дівчат, які займаються та не займаються спортом (В. В. Цибульська, 2015; М. І. Маєвський, 2016);

щодо педагогічних умов та критеріїв ефективності реалізації статевої диференціації в процесі навчання школярів (Г. Ф. Дульмухаметова, 2010);

про вплив фізичного виховання на гендерну соціалізацію юнаків в дівчат (І. І.Таран, 2005);

щодо гендерного виховання учнів основної школи на уроках фізичної культури (І. В. Євстігнеєва, 2012).

Шляхом експериментальних досліджень дістало подальшого розвитку:

система оцінки за індексом IS психотипу особистості та визначені нові межі градації тесту Сандри Бем «Маскулінність – фемінінність», згідно з якими повною мірою відображаються усі значення досліджуваного параметру;

положення про те, що реалізація гендерного підходу у фізичному вихованні школярів неможливо без наявності у вчителя фізичної культури необхідного рівня знань про розуміння гендеру, як комплексу біологічних, соматичних, соціокультурних та поведінкових характеристик особистості для виявлення індивідуальних гендерних особливостей юнаків і дівчат завдяки яким вони зможуть проявляти власні здібності;

знання про ціннісно-мотиваційну структуру особистості у сфері фізичної культури і спорту, на яку впливають зовнішні та внутрішні фактори, зокрема: зовнішні – умови життя, матеріальне становище у сім'ї, вид рухової активності, якість проведення уроків фізичної культури; внутрішні :мотиви, інтереси, спрямованість особистості, рівень потреби у досягненнях, ціннісні орієнтації та гендерна ідентичність;

Новими даними дисертаційного дослідження є:

обґрунтування та розробка концепції гендерного підходу у фізичному вихованні школярів, в основу якої покладено теоретичні, методологічні засади та емпіричні дослідження формування аксіологічної значущості фізичної культури у віковому, статевому та гендерному аспектах;

теоретичне обґрунтування з точки зору виокремлення і трактування гендерного підходу, як дефініції в політичному, громадському, соціальному середовищах та особливостей його значення для фізичного виховання і спорту, запропоноване для використання у дослідженнях нового терміну гендеру;

визначення чотирьох моделей самооцінки фізичного розвитку школярів у віковому, статевому та гендерному аспектах, які характеризуються суттєвими відмінностями і свідчать про формування різних ціннісних орієнтирів в індивідуальній фізичній культурі підлітків, які треба враховувати при організації процесу фізичного виховання;

визначення критичних періодів зниження і підвищення мотивації школярів до занять спеціально-організованою руховою активністю: у юнаків – період зниження мотивації відбувається з 7-го до 8-го класу, а період

підвищення – з 9-го до 11-го класу; у дівчат – періоди зниження мотивації: 7-ий та 10-ий класи, період підвищення – з 11-го класу;

визначення моделей особистісних психо-соціальних характеристик поведінкових реакцій школярів в різні вікові періоди, які характеризуються відмінностями за віковою та статевою приналежністю та визначення моделей індивідуальної фізичної культури юнаків і дівчат різних вікових груп;

визначення стимулюючих та лімітуючих факторів мотиваційної складової школярів різних вікових груп щодо формування аксіологічної значущості фізичної культури засобами фізичного виховання у віковому, статево- та гендерному аспектах.

Дисертаційна робота Марченко Оксани Юріївни «Теоретико-методологічні основи гендерного підходу до формування аксіологічної значущості фізичної культури у школярів» написана українською мовою із дотриманням наукового стилю, що відзначається адекватним застосуванням термінологічного апарату. Робота є цілісною і характеризується тематичною повнотою та розкриттям головної наукової ідеї автора. У роботі наукові та практичні положення логічні та достатньо обґрунтовані. Викладені ідеї та розробки, що належать співавторам чи іншим авторам, та критичний аналіз наукових поглядів інших авторів мають посилання на джерела.

Зміст автореферату відповідає основним положенням дисертації.

В цілому позитивно оцінюючи дисертацію, слід відзначити окремі недоліки та зауваження:

1. У висновках до I розділу необхідно було б більш чітко конкретизувати проблему дослідження.

2. У розділах 3.1. (стор. 113-115) та 3.7. (стор. 201-204) представлений аналіз науково-методичної літератури, який бажано було б включити до змісту I розділу.

3. У розділі 4.2. «Характерні особливості прояву ознак психологічної статі юнаків і дівчат, які займаються спортом» необхідно було

б провести порівняльний аналіз і визначити відмінності прояву психологічної статі у дітей, які займаються різними видами спорту.

4. У розділі 5.1.1 «Вплив біологічних чинників на формування гендерного підходу у фізичному вихованні школярів» та 5.1.2 «Психологічні відмінності юнаків і дівчат» автор дуже ретельно опитує загально прийнятті положення теорії і методики фізичного виховання, а необхідно було б звернути увагу на узагальнення даних положень щодо проблеми, яка досліджується.

5. На наш погляд, для підвищення знань вчителів фізичної культури щодо впровадження гендерного підходу недостатнім є ознайомлення з методичними рекомендаціями, тому що дана проблема є складною і потребує спеціальних форм і методів навчання.

6. Для визначення ефективності концепції гендерного підходу у фізичному вихованні школярів необхідно було б провести експертне оцінювання вчителями фізичної культури в цілому концепції, а не її компонентів.

7. Висновки до 5 розділу не в повній мірі відображають результати дослідження, які представлені у змісті даного розділу.

8. В таблиці 5.4. необхідно було б розширити арсенал інноваційних методів організації уроків фізичної культури у відповідності до сучасних тенденцій розвитку освіти.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам.
Дисертаційна робота «Теоретико-методологічні основи гендерного підходу до формування аксіологічної значущості фізичної культури у школярів» Марченко Оксана Юріївна має достатнє теоретичне й практичне значення і є самостійним завершеним науковим дослідженням, де висвітлено нові науково обґрунтовані результати, що розв'язують важливу наукову проблему.

За актуальністю порушеної проблеми, новизною отриманих результатів та практичним значенням дисертація Марченко О.Ю. відповідає вимогам п. 10 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою

Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 (зі змінами, внесеними з постанови Кабінету Міністрів України № 656 від 19.08.2015, № 1159 від 30.12.2015 року і № 567 від 27.07.2016), а її автор заслуговує присудження наукового ступеня доктора наук з фізичного виховання і спорту за спеціальністю 24.00.02 – Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення.

Офіційний опонент:

доктор наук з фізичного виховання і спорту,
професор, проректор з наукової діяльності
Придніпровської державної академії
фізичної культури і спорту

Н.В.Москаленко

Підпис Москаленко Н.В. засвідчую:

начальник відділу кадрів

Н.І. Дем'янова